

سرمایه اجتماعی و سرمایه انسانی و تأثیر متقابل آن دو بعنوان مبانی عدالت و پیشرفت (رویکرد مقایسه‌ای بین لیبرالیسم و آموزه‌های اسلامی)

حسن آقا نظری^۱

چکیده:

انواع سرمایه در پیشرفت اجتماعی - اقتصادی بعنوان یک فرایند - نه یک مقطع از حیات اجتماعی - دارای نقش اساسی است. از این رو این نوشتار بر تعامل بین انواع سرمایه عموماً و سرمایه اجتماعی و سرمایه انسانی خصوصاً با رویکرد مقایسه‌ای بین لیبرالیسم و آموزه‌های اسلامی تأکید دارد، تا اینکه زمینه جهت‌دهی منطقی مطالعات علمی - تحقیقاتی فراهم گردد.

مفاهیم

۱- سرمایه طبیعی

این سرمایه عبارت است از زمین، معدن و آنچه که بعنوان منبع تولید در طبیعت بوجود آمده و می‌تواند در تولید ثروت بکار گرفته شود.

۲- سرمایه فیزیکی

این نوع سرمایه، سرمایه تولید شده و شامل ساختمان، تأسیسات، ماشین آلات و بطور کلی سرمایه‌های سخت افزاری می‌شود. بی‌شک این دو نوع سرمایه از نوع سرمایه ملموس و قابل مشاهده هستند بخلاف سرمایه اجتماعی

۳- سرمایه انسانی:

هرکس دارای توانمندی ویژه با شماری از توانمندی‌هاست که در برگیرنده کار کردهای دست یافتنی ممکن برای اوست. ارتباط بین سرمایه انسانی و توانمندی انسانی، انسان را در کانون فرآیند پیشرفت قرار داده و برای ملیت انسان در افزایش قابلیت‌های تولید تأکید دارد. در واقع سرمایه انسانی تمرکز بر نقش فاعلی انسان در افزایش و

۱. رئیس پژوهشکده علوم اجتماعی و مدیر گروه اقتصاد پژوهشگاه حوزه و دانشگاه
پست الکترونیکی: hnazari@rihu.ac.ir

بهبود امکانات تولید است. (دکتر محمدی، محمد حسن، سرمایه انسانی و فیلیسوفان اقتصادی، ۱۳۸۶ از سایت نظام جامع اطلاع‌رسانی) به دیگر تعبیر ظرفیت بدست آوردن مهارت‌های لازم برای انجام وظائف شغلی را سرمایه انسانی تعریف می‌کنند (دکتر یآوری، کاظم، رحمان سعادت، مقاله سرمایه انسانی و رشد اقتصادی در ایران (تحلیل علی) فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۱)

۴- سرمایه اجتماعی:

سرمایه اجتماعی به عنوان یک متغیر نهان مجموعه‌ای منسجم از هنجارها، روابط، تعهدات و ارزشهای مادی و معنوی یک جامعه است که از طریق مؤلفه‌هایی همانند اعتماد، صداقت، تعهد، مشارکت و تلاش مستمر، مشارکت و از همه مهمتر عدالت قابل شناسایی و ارزیابی و دارای کارکردهای زیر می‌باشد:

- بین نهادهای اجتماعی و سطوح بنگاه اقتصادی، خانوار گروه‌های اقتصادی - اجتماعی و نهایتاً جامعه و دولت نقش ملاط و همبستگی را ایفا می‌نماید.

- به روابط اجتماعی در سطوح مختلف سرعت و سهولت می‌بخشد.

- بستر مناسب و روانی را جهت حرکت عوامل و متغیرهای تأثیرگذار در فرایند پیشرفت خصوصاً عامل انسانی را فراهم می‌نماید (رساله دکتری منصور اعتصامی، ص ۷۲، دانشگاه امام صادق «علیه السلام»)

هر چند بین سرمایه اجتماعی و سرمایه انسانی این فرق وجود دارد که در سرمایه انسانی تغییر در ظرفیت افراد اتفاق و قابلیت‌ها و استعداد‌های آنها شکوفا می‌گردد. ولی در سرمایه اجتماعی تغییر در رابطه بین افراد با یکدیگر بوجود می‌آید.

در عین حال باید توجه داشت بین این دو سرمایه تعامل و تأثیر متقابل وجود دارد. زیرا تحقق سرمایه انسانی و پایداری از سرمایه اجتماعی و مولفه‌های اساسی آن شکل می‌گیرد. از یک طرف توسعه سرمایه انسانی با لحاظ نیازهای مادی و معنوی بصورت متعادل، از سرمایه اجتماعی تأثیر مثبت می‌پذیرد و از طرف دیگر، گسترش و تعمیق مولفه‌های سرمایه اجتماعی از سرمایه انسانی تأثیر پذیرفته و آثار مثبتی را از آن دریافت می‌نماید و با توجه به اینکه تأثیر متقابل بین دو سرمایه اجتماعی و انسانی و اثربخشی این دو سرمایه بر شکوفائی سرمایه فیزیکی و طبیعی مبنای فرایند پیشرفت مورد نظر را شکل می‌دهد می‌توان در سه محور اساسی زیر تمای دیدگاه اسلام و لیبرالیسم را بیان کرد.

الف: تعریف انسان ب: نفس سرمایه اجتماعی ج: پیوند بین دو سرمایه اجتماعی، انسانی و در نهایت تمایز ماهیت الگوی مطلب فرایند پیشرفت از الگوی پیشرفت در لیبرالیسم.

۱- تعریف انسان

در ادبیات مشخصه اساسی انسان مفروضه زیاد طلبی است. پیش فرض نظریات در این باره، انسانی است که بدنبال حداکثر سود منفعت فردی در فعالیت‌های تولیدی و حداکثر مطلوبیت در ساحت معرف و تقاضاست. در این تعریف واژه حداکثر سود و مطلوبیت جایگاه حیاتی پیدا نموده و بگونه‌ای تبدیل به الگوی معین رفتاری می‌شود که در روابط اجتماعی، بعنوان روح جمعی در ساختارهای اجرائی، اقتصادی اجتماعی تأثیر بی بدیل و در نهایت شرایطی را بوجود می‌آورد که افراد خشک، پرکار و علاقه‌مند شدید به کسب منفعت مادی، و دارای تمایل زیاد به لذت و بهره‌مندی و شیفتگی شدید؟؟؟ داران و پیشتازان صحنه رقابت بحساب می‌آیند (الیازان ۲۰۰۹ صفحه ۲)

با چنین تفسیری از انسان، سرمایه انسانی هم پیش‌نیاز توسعه و هم کلیدی‌ترین عامل توسعه و هم هدف توسعه تلقی می‌شود (دکتر غلامرضا غفاری، صفحه ۵)

2. ELUZAN TARBARN K. A ecopathy in financial and wall street crisis economic psychology in financial and well street crisis 2009

۳. دکتر غفاری، غلامرضا شماره اول، مقاله مدخلی بر سرمایه اجتماعی مجله سیاست اجتماعی سال اول، شماره اول معاونت اجتماعی وزارت کشور

در مقابل تفسیر انسان بر اساس آموزه های اسلامی قرارداد این آموزه شالوده وجودی انسان را دارای دو ساحت مادی و ملکوتی می داند.؟؟؟؟؟ همزمانی شکوفانی توانمندی ها، مهارتها و فضیلت های انسانی و در یک کلمه بر بالندگی استعدادهای گوناگون مادی و معنوی می اندیشد. (نظری، حسن آقا صفحه ۹، ۱۳۸۶)^۴

در این نگاه توجه به نیازهای مادی انسان مانع از توجه به ابعاد معنوی و همچنین تأکید بر نیازهای معنوی موجب نادیده انگاشتن خواسته های مادی او نمی باشد. زیرا این آموزه ها بر چارچوب تعدیل مجموع غرایز - نه نادیده انگاشتن برخی از آنها- و تأمین نیازهای مادی و معنوی بر اساس این چارچوب تعدیل تأکید دارد. از این رو انسان بدنبال حداکثر سازی رضایت مندی در سرجمع خواسته های مختلف سود، مصرف، و دیگر نیازهاست. و در نهایت توسعه انسانی در این تفسیر عبارت است از فرایند گسترش ظرفیت های انسانی بر اساس تعدیل غرایز و تأمین نیازهای مادی و معنوی در بستر سرمایه اجتماعی مناسب.

۲- تفسیر سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی از مولفه هایی همانند اعتماد، علاقمندی و ظرفیت جهت هماهنگی و همکاری و رفتار منتهی به نوآوری است این مفاهیم در تلاشی مشترک بدون نظارت دیگران منافی در قالب بهره وری کل ایجاد می کنند. تمام مفاهیم مهم که اثر آنها بر تولید تحلیل نشده، می توانند بعنوان سرمایه اجتماعی نامگذاری شوند. بهترین فهم از سرمایه اجتماعی بعد نهادی معاملات، بازارها، قراردادهاست که شیوه های روابط مطمئن ثبات و آگاهی تسهیل یافته بین بازیگران را تعیین می کند. (مونتگو مری ۲۰۰۱)^۵

در پایان تفسیر مؤلفه های سرمایه اجتماعی همانند اعتماد همبستگی ابزارهای مناسب جهت کارکرد بهتر اقتصاد آزاد تلقی می شود زیرا با حاکمیت اعتماد بر روابط اجتماعی - اقتصادی زمینه تولید بیشتر ثروت در جامعه فراهم می گردد. به دیگر تعبیر در نگاه لیبرالیسم، سرمایه اجتماعی هر چند مولفه هایی از قبیل اعتماد، همبستگی، صداقت، شفافیت، کاهش هزینه های معامله، کاهش فقر جامعه را مورد توجه قرار می دهد اما در این مؤلفه ها فقط دغدغه های حیات اجتماعی این جهانی مطرح است مثلاً کاهش فقر جامعه نه بجهد حفظ کرامت انسانی بلکه برای جلوگیری از بحرانهای اجتماعی بعنوان آسیب های تولید و سود بیشتر و از هم گسیختگی حیات اجتماعی این جهانی مورد تأکید قرار می گیرد.

بی شک سرمایه اجتماعی دارای دامنه ای گسترده است. بسیاری از مفاهیم حوزه اجتماع و دولت را شامل^۶ (شجاعی باغینی و همکاران، ۱۳۸۷) و با بیشتر موضوعات علوم انسانی مرتبط می باشد بر همین اساس، از منظر آموزه های اسلامی دارای مؤلفه هایی همانند عدالت، تعهد، صداقت، اعتماد، مشارکت، تلاش مستمر، و دیگر هنجارها و ارزشهای انسانی است. با یان نگاه به مفهوم سرمایه اجتماعی در صورتی که رشد این سرمایه در سطوح مختلف خانوارها، گروه های اجتماعی - اقتصادی جامعه و دولت شکل می گیرد.

۴. نظری، حسن آقا توسعه سرمایه انسانی بر اساس آموزه های اسلامی و تأثیر آن بر توسعه انسانی، فصلنامه علمی - پژوهشی اقتصاد اسلامی سال هفتم شماره ۲۶، ۱۳۸۶. قم.
5. Development bank Montego merry , may 2001
۶. مبانی مفهومی سرمایه اجتماعی، صفحه ۳۹۶، ترجمه محمد مهدی شجاعی باغینی و همکاران، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی تهران، ۱۳۸۷.